

πότε πλαταίνοντας τὰ σύνορα τῆς ἀστικής πατρίδας. Μονάχα ἡ ἀνίδεια μάνα του, πού τὰ ρήχνει ὅλα στή μοίρα, κι ὁ ἰσυνειδός δουλευτής, δούλος τῆς ἀνυποψίας του, ἀδερφός του Κωστής, εἰν' εὐχαριστιμένοι ἀπὸ τὴ ζωὴ τους. Αὐτός, μέσα σὲ τέτοια περιουκλωσιά, πνίγεται. Ὁ πόλεμος, καθὼς λέει, «τοῦδωσε τὴ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του». Κι ὅταν ὁ ἀδερφός του τὸν πειράζει, λέγοντάς του πὼς τοῦ βάλθηκε νὰ σπρώξει ἐπανάσταση, αὐτὸς ἀπαντᾷ : «Ἐπανάσταση ; Ποιὸς σου μίλησε γιὰ ἐπανάσταση ! Ἄλλιο. Χρειαῖται καιρὸς καιρὸς, ὅσο πού νὰ ἐπαναστατήσει πρῶτα ὁ καθένας κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του, γιὰ νὰ σηκωθοῦμε ἔπειτα ὅλοι μαζί... Πρῶτα πρῶτα χρειάζεται νὰ γκρεμίσουμε ὁ καθένας μας τὸν τύραννο πού ἔχει μέσα στὸ αἷμα του... Πρέπει, μ' ἄλλα λόγια, νὰ γίνῃ πρῶτα ἡ ἀτομικὴ ἐπανάσταση. Μὲ νοιώθεις ;»

Μὰ ποιὸς νὰ νοιώσει τέτοια λόγια γύρω του ; Ὁ ἀδερφός του Κωστής τοῦ πετᾷ κατὰμουτρα σ' αὐτὰ ὅλα, τὴ λέξη, πού κι ὁ κόσμος δάκαρος θὰ τοῦ πετοῦσε σαρκαστικά : «Κουροφρέσια !». Συνεπαρμένος, φλογισμένος ὁ Δήμης, ἀπὸ τὸ καινούριο φῶς πού του λουζει τὴν ψυχὴ καὶ τὸ εἶναι, φαίνεται σκληρὸς στὴν ἀρχὴ καὶ πρὸς τὴ Τζούλια, πού ἔρχεται νὰ τὸν ἴδει. Κι ὅταν αὐτὴ τοῦ δείχνει τὴν ἀπαλὴ καὶ μαλακὴ πρὸς τὴ ουσυχία ψυχὴ της, φωνάζει θυμωμένα : «Ἡ φιλάνθρωπια πάμ, ἡ φιλάνθρωπια !... Ἐνὰ ὄπλο σὺς κι αὐτό, γιὰ νὰ κρατᾷτε κοιμισμένες, ναρκωμένες τις λαϊκὲς μάζες καὶ νὰ τις ξεμεταλλεύσατε !... Ἡ θρησκεία, ἡ πατριδα, ἡ φιλάνθρωπια... Τὰ τριτὰ τοπομαχικά σὰς τὰ θαριά !». Ὁ συγγραφέας ἐδῶ θέβια θέλει νὰ τονίσει πὼς τὰ αἰσθήματα τοῦτα, ὄχι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γιὰ πέταμα, μὰ γιὰ πέταμα εἶναι τὴν ὥρα πού τὰ κατάντησε ὁ ἀσπισμός ἐρείπια, μὲ τὴν ἐκμετάλλεψη πού τοὺς κάνει. Κι ὅταν ἀκόμα ἡ Τζούλια τοῦ ἐξηγεῖ πὼς ἡ γροθιά πού γυρεύει νὰ σηκωθεῖ ἀπὸ τὰ κάτω, ἴσως πρῶτα πρῶτα πγσει καταπάνω του, ὁ Δήμης δὲ μπουδίζεται νὰ ὁμολογήσει : «ὦ, ἄς ἔρθει ἡ ὄγια ὥρα νὰ σηκώσει ὁ κοινωνικὸς σκλάβος τὴ γροθιά του, κι ἄς εἶμαι γώ τὸ πρῶτο θῦμα του!». Ἔτσι τίποτα δὲ βρίσκει χάρις μπροστὰ στὰ μάτια του ὅτὸ τὰ σημερινὰ καθιερωμένα. Κατηγορεῖ τὸ ουνθιματικὸ γάμο : «Ὁλ' οἱ γάμοι, πού δὲ γίνονται ἀπὸ ἔρωτα καὶ δὲ στηρίζονται πάνου στὸν ἔρωτα, εἶναι ἀνήθικοι γάμοι». Κατηγορεῖ ἀκόμα καὶ τὴν ἐπιβλημένη στοργή : «Καὶ ἡ στοργὴ μὲ κουράζει... Ὅλα μὲ κουράζουν πιά...». — «Σὲ κουράζει καὶ ἡ ἀγάπη ;» τὸν ῥωτᾷ ἡ Τζούλια. «Ὁχι !» ἀπαντᾷ. «Ἦσως αὐτὴ μονάχα νὰ μοῦ δίνει τὴ δύναμη τῆς ἀντίδρασης στὰ μέσα μου καὶ στὰ γύρω μου...»

Ἡ δραματικὴ κρίση, ἡ δυνατὴ σύγκρουση πού χαρακτηρίζει τὸ ἔργο, καὶ τὸ φέρνει γοργὰ ὕστερα στὴν καθάρση, γίνονται στὸ δεῦτερο μέρος, τὴν ὥρα πού ὁ Δήμης ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ Στάθης μερικτὸ ἀπὸ τὰ κέρδη του, τὰ κέρδη ἐκεῖνα πού ὁ χρηματιστὴς πραγματοποίησε ἀκοπα καὶ ἀφτονα, τότες πού ὁ Δήμης, στρατιώτης στὸ μέτωπο, σακάτευε τὴ ζωὴ του γιὰ πάντα, κ' ἔχανε τὴ Τζούλια, πού τραβηγμένη ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ Στάθης, γινότανε γυναῖκα του. Κι ὅταν ὁ Δήμης βιάζει τὸν χρηματιστὴ, — πού αὐτὸς τοῦ δίνει καὶ πάλι στὸ γραφεῖο του τὴν παλιὰ ἐκεῖνη θέση πού εἶχε καὶ πρὶν πάει ὁ Δήμης στὸν πόλεμο, — ὅταν

τὸν βιάζει νὰ κοιτάξουνε αὐτὸ τὸ λογαριασμὸ πού τοὺς ἄνοιξε ὁ πόλεμος, λογαριασμὸ πού φτώχινε καὶ σακάτευε τὸν ἕνανε, καὶ πλούτισε τὸν ἄλλονε μὲ παράδες καὶ μὲ μιὰ δημοφιλὴ γυναίκα, ὁ Στάθης πονηρῶς πασιάζει νὰ ξεφύγει.

— Δὲν ἀφίσεις νὰ τὸν κοιτάξουμε ὕστερα ;

— Ὅπως ἀγκᾶς... Καὶ ὕστερα, κι αἴριο καὶ μεθῦριο... Θὰ γίνῃ πού θὰ γίνῃ αὐτὸ μιὰ μέρα...

— Μιὰ μέρα ;

— Ναί, ναί ! Μιὰ μέρα... Καὶ δὲ θ' ἀργήσει.

Πίστεψέ με !

Κι ὁ Στάθης εἰρωνικὰ σιμιθονεύει τὸ Δήμη νὰ φίσει αὐτὲς τὶς θεωρίες καὶ νὰ κοιτάξῃ τὴν πράξη.

«Ἡ ὀμορφότερη θεωρία, — τοῦ λέει, — εἶναι νὰ χεῖς παράδες».

Ὡς τόσο ἡ Τζούλια, ὕστερ' ἀπὸ τὸ γυρισμὸ τοῦ Δήμη, ἀρρωστον καὶ σακατεμένου σωματικά καὶ ψυχικά, δὲ μένει ἀδιάφορη. Τραβιέται ἡ καρδιά της καὶ πάλι πρὸς τὸ φτωχὸ Δήμη. Ἡ ἀποκαλύψη γίνετα, στὸ τρίτο μέρος τοῦ ἔργου, πού μὲ τεχνικὴ δεξιότητα ὁ συγγραφέας, φέρνει φυσικώτατο τὸ ἀντάμωμα καὶ ξεμονάχισμα τῆς Τζούλιας καὶ τοῦ Δήμη, στὸ σπίτι τοῦ τελευταίου. Εἶναι μιὰ σκητὴ ἡρεμὴ, γαλήνια, ὑποβλητικὰ τυφερὴ, ἔξω ἀπὸ τὶς συνηθισμένες ἀνοστες αἰσθηματολογίες. Ὁ Στάθης τὰ νοιώθει ὅλα. Λέει τῆς Τζούλιας : «Ἡ θέση τῆς γυναίκας εἶναι κοντὰ στὸν ἄντρα της». Πιάνει ὁ Δήμης τὸ λόγο : «ἔχει δικιο, Τζούλια, ὁ ἄντρας σου. ἔχει πέρα πέρα δικιο». Ὁ Στάθης χαρούμενα «—Τάκους;». Ὁ Δήμης : «—Ναί... Ἡ θέση τῆς γυναίκας εἶναι κοντὰ στὸν ἄντρα πού ἀγαπᾷ...» Καὶ παρακάτου, ὁ Στάθης πρὸς τὴ γυναῖκα του : «—Ὅστε εἶσαι δική μου ;» Κ' ἡ Τζούλια σπρώχνοντάς του τὸ χέρι : «—Ὁχι. Εἶμαι δική μου πιά...». Τὰ δικαιώματα τῆς γυναίκας ξαναπαριένα, ὅπως ἀξίζει σὲ μιὰ λεύτερη κι ἀληθινὴ κοινωνία. Καὶ τὸ δρώμα κλείνει μὲ τὸ πυρετικὸ εἶγος πού ξαναχρᾶται τὴν ταχτικὴ ὥρα, στὸν ἀρρωστημένο Δήμη, καὶ πού ὁ Στάθης χαμογελώντας, τὸ χαρακτηρίζει εἰρωνικὰ γιὰ «τυρετὸ ἰδεολογικό».

* * *

Ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ ἰδεολογικοῦ αὐτοῦ πυρετοῦ βγήκε ὁ «Αυρωμὸς», τὸ τελευταῖο δραματικὸ ἔργο τοῦ Ταγκόπουλου, πού σφραγίζει ὅλη τὴ σειρά τοῦ πρωτότυπου ἰδεολογικοῦ του θεάτρο. Ὁ συγγραφέας ἐδῶ δὲν κάνει καθαρὸ σοσιαλισμὸ. Μέσα στὶς ιδέες τοῦ ἔργου, πολλὲς εἶναι θέβια πού θὰ τὶς ὑπόγραφε μὲ ὅλη του τὴν καρδιά κάθε σοσιαλιστῆς. Ὁ Ταγκόπουλος, προχωρεῖ καὶ παρὰ πέρα. Κάπου κάπου ἀγγίζει τὰ σύνορα τῆς Ἀναρχίας, — μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ σημασία τῆς λέξης. Θᾶτανε μέσα στὴν ἀλήθεια κανεῖς, ἂν ἔλεγε, πὼς ἀπ' ὅλα μαζί τὰ δράματα τοῦ Ταγκόπουλου, θὰ μπορούσε νὰ βγῆ μιὰ φιλοσοφικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπαναστατικὴ, ἀπολυτρωτικὴ γραμμὴ, πού μὲ τὸ τελευταῖο τοῦτο δρώμα ξετυλίγεται πρὸς τὰριστερὰ καὶ σφραγίζεται καθολικά, «κοινωνικά». Ἡ γραμμὴ αὐτὴ ἴσως κλείνει τὴν ἰδεολογία τοῦ προχωρημένου καὶ προοδευμένου μικροαστισμοῦ, πού ἀκόμα δὲν πῆρε τὴν τελειωτικὴ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, σὰν τάξης σύμμαχης τῆς ἐργατικῆς, ἐνωμένης μὲ αὐτὴ τὴ σήμερὰ στὰ περισσότερα, κι αἴριο σὲ ὅλα, ὕστερ'

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΗ' (ΕΣΑΜΗΝΟ Α')

Σάββατο Ἀθήνα, 9 Γεννάρη 1921

ΑΡΙΘ. 718 (ΦΥΛ. 2)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ: Ὁ «Αυτρωμός» τοῦ Ταγκόπουλου.

ΣΕΦΥΡΟΣ ΒΡΗΔΥΝΟΣ: Μεσάνυχτα.

ΑΣΠΑΣΙΑ ΓΚΙΝ: Ὁλόκληρη ἱστορία.

Π. ΜΑΡΣ: Τὸ ξημέρωμα τῆς δουλείας.

Ι. ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟΣ: Μία ὁδὸς τοῦ Ὁράτιου.

ΔΗΜΟΣ ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ: Τῆς ἀγάπης.

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ: Ἐνα γράμμα καὶ μιὰ δήλωση.

ΜΙΧ. ΘΕΡΒΗΝΤΗΣ — Κ. ΚΗΡΘΙΟΣ: Δὸν Κιζάτης (συνέχεια).

Ο ΝΟΥΜΑΣ: Φαινόμενα καὶ πράγματα.

ΜΑΣΤΡΑΓΗΛΙΗΣ: Τὸ τραγοῦδι τοῦ Πάπα καὶ ἡ φιλολοία.

ΑΠΟ ΒΔΟΜΑΔΑ ΣΕ ΒΔΟΜΑΔΑ: Νεοελληνικὴ φιλολογία. — Ξένη φιλολογία. — Χωρὶς γραμματόσημο.

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΖΟΥΓΡΑΦΙΕΣ

“Ο ΛΥΤΡΩΜΟΣ,”

ΤΟ ΝΕΟ ΔΡΑΜΑ ΤΟΥ Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ «Αυτρωμός» εἶναι ὁ ἐπίλογος μιᾶς συγγραμμῆς δεκαπεντάχρονης πρωτοπορίας ἐργασίας γιὰ τὸ νεοελληνικὸ δράμα. Στὰ 1905, πρὸς ὃ Δ. Π. Ταγκόπουλος ἐγράψεν τὸ πρῶτον τοῦ δραματικῆς ἔργου, τοὺς «Ζωντανούς καὶ Πεδωμένους», οἱ περισσότεροι τὸ δεχθήσαν με ἀδιαφορία, λίγοι ξαφνιασθήσαν γιὰ τὸ ἀσυνήθιστον ποὺ εἶχε τέτοιο θέμα γιὰ δραματικὴ σύνθεση, καὶ μονάχα τρεῖς τέσσερες — ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ὁ Ψυχάρης — νοιώσαν ἀμέσως τὴν ἐξαιρετικὴν πρωτοτυπίαν ποὺ ἔφερεν ἐπὶ τὴν δικήν μας φιλολοία ἕνα τέτοιο ἔργο. Ὁ Ταγκόπουλος ξακολούθησεν τὴν δουλείαν του με τὸν «Ἀσωτον», με τὴν «Ἀλυσίδες», με τὸ «Στὴν ὀξωπορτα», με τὸν «Ἀρχισυντάκτη», τὸ «Μαῦρον χέρι», τὴν «Μυριέλλα», ἐνῶ τὸν ἴδιον καιρὸν ἡ θεατρικὴν μας παραγωγὴν εἶτανε κ' ἔμενε δουλικὴ μίμηση τῆς γαλλικῆς δραματοποιουμένης, καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ζωὴ περνοῦσε κ' ἔφευγε σὺν ἀέρας ἀνάμεσον ἀπὸ τὴν πένες τῶν περισσότερων ἀπὸ κείνους ποὺ γράφανε γιὰ τὴν σκηνήν.

Ἡ ἰδεολογικὴ μεταβολὴ κ' ἡ σημαντικὴ κοινωνικὴ κίνησις ποὺ ἔγινε ἐπὶ τὸν τόπον μας σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα δεκαπέντε χρόνια, καθρεφτίζονται μέσα ἐπὶ τὴν δραματικὴν ψυχὴν τῆς σκηνικῆς δημιουργίας τοῦ Ταγκόπουλου. Στὰ 1905 τὸ ἔθνος, στενὸν ἐπὶ τὸν ὄρον του, γύριενε πλατύτεροις ὄριζόντες, καὶ ὁ μόνος δρόμος γιὰ νὰ τοὺς ἀποχτήσῃ δὲν εἶτανε ὁ παλιὸς καὶ καθιερωμένος ἀπὸ τοὺς πατριώτες τοῦ καφενέ, ποὺ τοὺς μαρτύρων ἡ τεμελιά καὶ τοὺς ἔθρεφε ὁ προγονισμὸς. Ὁ μόνος δρόμος εἶτανε, με τὸ ἀνοιγμὸν τῶν ματιῶν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ, ν' ἀποχτήσῃ ὁ νεοελληνας συνείδησις τῆς πραγματικότητος. Αὐτὴ θὰ τοῦ ἔδινε ἀφορμὴν γιὰ λεύτερη σκέψιν, δίχως σκοπιμὰς καὶ πρόληψες, κ' ἡ λεύτερη σκέψιν μονάχα, θὰ μπορούσε νὰ τοῦ χάρισῃ λεύτερη ζωὴν. Λεύτερη θέβαια ζωὴ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἰδεολογικὴν μεριά, γιὰ τὴν κοινωνικὴν μεριά, ἐπὶ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, κανεὶς ἀκόμα δὲν τὴν μάντευε καὶ δὲν τὴν λογάριζε ἐπὶ τὸν τόπον μας. Μὰ ὕστερ' ἀπὸ τὸ θέμα τοῦτο, ποὺ ξετυλίγεται ἐπὶ τοὺς «Ζωντανούς καὶ Πεδωμένους» τόσο πλατὺν καὶ τόσο ἀνοιχτὸν, ὁ συγγραφέας με τὸ θέμα τοῦ «Ἀσωτου» στενεύει τὰ ὄριζόντα του καὶ στέκεται ἐπὶ ὀριζομένην ἔπο-

ψιν, τὴν γλωσσικὴν, γιὰ νὰ κηρύξῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ζωντανοῦ λόγου, τὴν στιγμὴν ποὺ τὸ ξεφρενισμένον πλῆθος μιᾶς πολύχρονης μιστριωτικῆς στενοκεφαλίας, φωνάζει ἐπὶ τοὺς θεοὺς καὶ ζητοῦσε «ἐπὶ τινὰ» τὸ κεφάλιν τῶν μαλλιωῶν. Τὸ θέμα τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ ἴσου ἀληθινοῦ δρόμου, ἐπὶ τὴν πολιτικὴν διακυβέρνησιν τοῦ τόπου, τοῦ τόπου ποὺ στενεύει πάντα κατὰ μιὰ πολιτικὴν ψευτιά καὶ κομματικὴν συναλλαγὴν, ξετάζεται ἐπὶ τὴν «Ἀλυσίδες», καὶ με τὸ «Στὴν ὀξωπορτα», τὸ «Μαῦρον χέρι» καὶ τὴν «Μυριέλλα», ἡ δυστυχισμένη τύχη τῆς γυναικῆς, ἐπὶ τὴν κοινωνίαν μας, δεῖχεται με τὰ ζωηροτέρα χρώματα, καὶ τονίζεται ἡ ἀνάγκη τοῦ γλήγορου κοινωνικοῦ λυτρωμοῦ τῆς, ἐνῶ με τὸν «Ἀρχισυντάκτη» μὴ γίνεται δραματικὴ ἀποκάλυψις γιὰ τὰ ἰδιαιτέρα παρασκήνια τῆς δημοσιογραφικῆς ζωῆς καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν ἠθικὴν τοῦ τύπου μας, ποὺ ἀπὸ ὁργανο δημοσίας ὠφέλειας μπορεῖ νὰ καταστήσῃ, ἐπὶ ἀνάξια χέρι, ὀπλοφοβερόν, γυρισμένον ἴσιν ἐπὶ τὴν καρδίαν τῆς μάζας.

***

Ὑστερ' ἀπὸ ὅλην αὐτὴν τὴν πολύχρονην ἐργασίαν, ἔρχεται τώρα ὁ «Αυτρωμός», ὁ δραματικὸς ἐπίλογος. Ὁ προγονομάχος Λάμπρος ἐπὶ τοὺς «Ζωντανούς καὶ Πεδωμένους», ὁ γλωσσικὸς λυτρωτὴς ἤρωας τοῦ «Ἀσωτου», ὁ συμβιβαστικὸς πολιτικὸς Στρωτός ἐπὶ τὴν «Ἀλυσίδες», γίνεται τώρα κοινωνικὸς πολεμιστὴς, ἐπαναστάτης ἐμπνευσμένος, ἀδιάλαχος, σκληρὸς καὶ σαραστικὸς ἀρνητὴς τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ποὺ στηριγμένη ἐπὶ τὴν ἐπίσημην ψευτιά, ἐπὶ τὴν ἀνάγκη αὐτῆς τῆς ψευτιᾶς γιὰ νὰ κρατηθῇ ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν ἢ κυρίαρχην κοινωνικὴν τάξιν, καταπέζει καὶ κατακυραννεῖ τὸν ἄνθρωπον τοῦ σήμερον, στερώνοντας του τὴν οικονομικὴν, τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν κάθε εἶδος φυσικὴν λευτερίαν του. Ὁ Δήμησ, ὁ ἤρωας τοῦ «Αυτρωμοῦ», γυρίζει ἀπὸ τὸν πόλεμον σακατεμένος, με μισοπαρμένο τὸ δεξιὸν χέρι καὶ πόδι. Βρίσκει τὸν πατέρα του πεθαμένον, τὴν Τζούλια, τὴν παιδιὰτικὴν ἀγάπην του, παντρεμένην μ' ἕνα κομματιστὴν, τὸ Στάθη, ποὺ πλούτισεν τὴν ἑαυτοῦ τὸν αὐτὸς, ὁ Δήμησ, κιντύνει τὴν ζωὴν του ἐπὶ τὰ χρώματα, τότε φιλόλογος,